

Vinge-huset fotograferet vestfra med drone. Foto: Martin Hamborg.

Abstract

The paper presents the results of the excavation of the remains of a large, Late Neolithic, two-aisled house in the northeastern part of Zealand, Denmark. The house shows a strong resemblance to the well-known Fossie-houses, but is almost three times as large as these. It is suggested that the building housed a Late Neolithic family, their farmhands and their livestock. Furthermore, the house's monumentality signaled the power and wealth of its inhabitant and thus indicates the presence of an elite in Late Neolithic society. The house is contemporary with the flourishing Únětice-centre in the Thuringia/Saxony-Anhalt region, from where copper and bronze were imported to Scandinavia. Although rooted in a Scandinavian building tradition, the Vinge house was probably influenced by the building of monumental houses in that area. These interactions with the continent were likely based on a surplus in the Scandinavian Late Neolithic society generated by changes in the agricultural strategies. These changes are reflected to some degree in the material from Vinge.

Vinge – et monumentalt, senneolitisk hus på Sjælland

Byggetradition, Únětice-indflydelse og økonomi i det sydøstlige Skandinavien i SNII.

Af Jens Winther Johansen

I disse år afvikles en række store byggeprojekter i området omkring den nordlige del af Roskilde Fjord. Heriblandt er opførelsen af den nye by Vinge sydøst for Frederikssund. Området i og omkring Vinge er særdeles rigt på forhistoriske levn: Indenfor en radius af tre kilometer fra byens planlagte centrum er registreret mere end 50 høje fra neolitikum og bronzealder. På grund af den tætte koncentration af fortidsminder var området mål for en af de tidligste danske beskrivelser af et forhistorisk landskab.¹ Beskrivelsen blev udarbejdet nogle få årtier før den masseødelæggelse af fortidsminder, der foranledigedes af det intensive landbrug, der opstod som reaktion på tabet af Slesvig, Holsten og Sachsen-Lauenborg i Anden Slesvigske Krig i 1864. Kun to af de cirka 50 gravhøje er i dag bevaret.

Som følge af byggeriet af Vinge er der foretaget en række arkæologiske udgravninger i området. Udgravningsarbejdet har blottet adskillige fortidsminder, herunder resterne af en langdyse, et mellemeolitisk øksedepot² og flere mindre bopladser fra overgangen mellem bronze- og jernalder. Nærværende artikel omhandler et stort senneolitisk hus, som blev fundet der, hvor Vinges Stogstation nu anlægges.

Beskrivelse

Huset lå cirka 18,5 meter over havets overflade i den nordlige udkant af et

¹ Knudsen 1839.

² Johansen 2016.

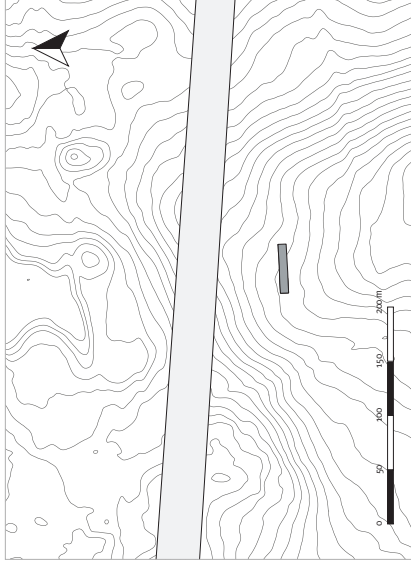

Fig. 1. Vinge-området set fra nord. Billedet er taget i sommeren 2016, året efter udgravningen af Vinge-huset afsluttedes. Husets finested er markeret med en rød prik. Centralt i billedet ses byggepladsen til Vinge by. Tvinsmosen ligger umiddelbart til højre for byggepladsen, mens Roskilde Fjord ses i baggrunden. Billedet er taget fra fly i cirka 500 fods højde. Foto: Ole Kastrholm/ROMU.

stort naturligt veldrænet plateau, som indtil udgravningen bestod af dyrket mark. Undergrunden er typisk dansk moræne med forskellige variationer af ler, sand og småsten. Nord for huset skræner terrænet ned mod, hvad der før opdræningen må have været et vidtstrakt, fugtigt område afbrudt af en mængde små og større vand- og mosehuller. Området er i dag gennemdrænet og ligger hen som dyrket mark. Dog er vådområdet Tvinsmosen bevaret (fig. 1).

Vinge-huset var cirka 45,5 meter langt og 7,2 meter bredt og orienteret omtrentligt øst-vest. Fordi huset blev fundet i udkanten af et plateau, lå stolpehullerne cirka 50 centimeter lavere i den østlige ende end i den vestlige ende, mens stolpehullerne i nordvæggen lå cirka 10 centimeter lavere end stolpehullerne i den sydlige væg (fig. 2). Flere huskonstruktioner samt spredte

Fig. 2. Vinge-huset og det omkringliggende område med højdekurver (ækvivalensance 0,5 meter). Den grå stribe angiver en jernbane.

stolpehuller og gruber fandtes nærved. Ingen af disse er dog samtidige med det senneolitiske hus, men tilhører hovedsageligt en boplads fra overgangen mellem yngre bronzealder og førromersk jernalder (fig. 3).

Det senneolitiske hus havde otte midtsuler. Disse var op til 95 centimeter dybe, mens én tilsyneladende var funderet på en stor sten. Afstanden mellem midtsulerne varierede især i den vestlige del af huset, hvor der fandtes henholdsvis den største afstand på 8,20 meter og den korteste afstand på 1,50 meter. I den østlige ende var afstandene mellem midtsulerne mere ensartede med et gennemsnit på 5,15 meter (fig. 4).

Klos op ad den vestligste midtsule fandtes et mindre stolpehul, som sandsynligvis var del af en indvendig skillevæg (se diskussionen nedenfor).

I gavlene i hver ende af huset var sat tre stolper: en midtergavlstolpe og to hjørnestolper. Midtergavlstolperne stod på linje med midtsulerne, men var kun halvt så dybe, som disse. Afstanden fra midtergavlstolpen til den nærmeste midtsule var cirka 3,15 meter i begge ender af huset. Midtergavlstolperne var let indtrukne set i forhold til hjørnestolperne, mens hjørnestolperne var let indtrukne set i forhold til vægstolperne og var både bredere og dybere end disse. Ydervæggene bestod af 28 stolpehuller i nordvæggen og 29 stolpehuller i

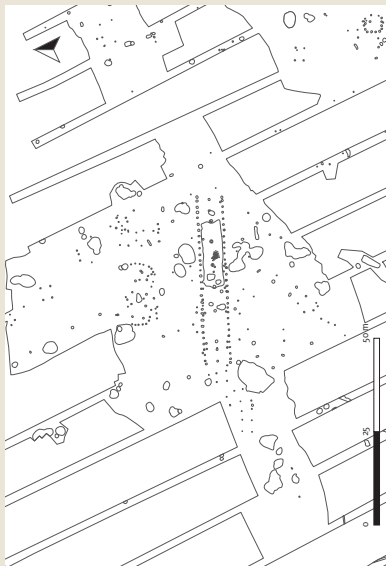

Fig. 3. I området omkring det senneolitiske hus fandtes adskillige anlæg, som ikke er samtidige med huset, men hovedsageligt skal dateres til overgangen mellem yngre bronzealder og førromersk jernalder.

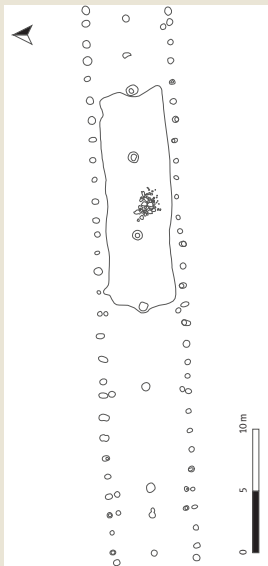

Fig. 4. Husplan.

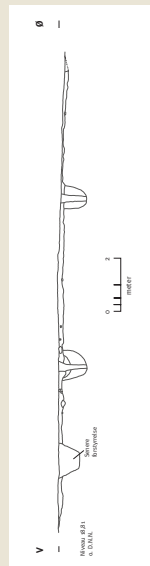

Fig. 5. Snit gennem forsænkningen og de ragbærende stolper i denne.

sydvæggen og havde en gennemsnitlig dybde på omkring 30 centimeter. Den sydlige væg havde en svag kurvation i sin østlige del. Den gennemsnitlige afstand mellem vægstolperne var 157 centimeter.

Cirka 50 centimeter indenfor ydervæggene fandtes to rækker bestående af i alt ni indtrukne stolper. Otte af disse dannede par centreret omkring midtsulerne, men ikke præcis på linje med disse. De fire par af indtrukne stolper fandtes i den vestlige del af huset, mens en enkelt indtrukket stolpe fandtes indenfor den sydlige ydervæg i den østlige ende af huset. Den østlige indtrukne stolpe havde tilsyneladende ingen makker, hvilken dog kan have været sat på en stor sten, som fandtes overfor, umiddelbart indenfor den nordlige ydervæg.

I den østlige ende af huset fandtes en cirka 18 meter lang og 5,5 meter bred forsækning med en maksimal dybde på 25 centimeter. Bunden var ujævn, men forsækningen kan dog beskrives som tilnærmelsesvis trugformet med de dybeste områder i midten, og de laveste områder i yderkanterne. I forsækningen fandtes et kompakt lag af mørk, sandet ler indeholdende forarbejdet flint og en beskedne mængde små keramikskår (se tabel 1). Der blev ikke observeret en klar stratigrafi, men laget var dog mere kompakt og indeholdt færre fund imod bunden. Stolpespor fra to midtsuler blev identificeret i et længdesnit gennem det mørke gulvlag, mens de tilhørende nedgravninger blev fundet under gulvlaget. Således må jordlaget i forsækningen være opbobet omkring de stående midtsuler og må dermed være akkumuleret i husets brugstid (fig. 5). Forsækninger tilsvarende Vinge-husets er almindelige i senneolitiske huse i Jylland, men kendes også i mindre antal på Fyn, Sjælland, Bornholm og i Skåne.³

Et par af de lørmåvnte gruber fra yngre bronzealder/førromersk jernalder viste sig at skære det senneolitiske gulvlag. Dette blev først opdaget, efter at det mørke gulvlag var fjernet. At gulvlaget blev udgravet i kvadratmeterfelter, gjorde det imidlertid muligt, at udelade fund og makrofossiler fra de berørte områder i den efterfølgende analyse af materialet. Omrent midt i forsækningen, umiddelbart syd for husets længdeakse, fandtes en dyngestørrelse fra 5 til 50 cm og kan beskrives som uforarbejdede marksten. Ingen af stenene var tidskømede (fig. 6). En tilnærmelsesvis halvmåneformet ramme af sten markerede dyngens sydøstlige afgrænsning, mens de resterende sten ikke lå i nogen genkendelig struktur. De i vestliggende sten lå på bunden af forsækningen, mens de øverste sten ragede op over jordlaget. Der blev ikke observeret nogen nedgravning, men en sådan kan dog let være blevet

³ Jæger & Laussen 1983; Runge & Lundø in press; Jacobsen 2012; Jensen 2006, 33; Nielsen 1990a, 156; Bønk 2013, 447; Björhem & Sjöfstad 1989, 33; se Sarauw 2006, 46 f. for yderligere henvisninger.

Fig. 6. Stendyngen i forsænkningen.
Foto: Bo Jensen/ROMU.

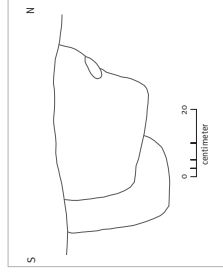

Fig. 7. Vægstolpe A374 med udskifning.

overset i den mørke jord. Da toppen af stendyngen ragede op over jordlaget, er nogle af stenene sandsynligvis skubbet ud af deres oprindelige leje ved markarbejde, hvilket kan være årsagen til stendyngens noget uregelmæssige udformning. Stendyngen har så vidt vides ingen paralleller på Sjælland, men lignende konstruktioner kendes fra senneolitiske huse i Jylland.⁴ I hvert fald nogle af disse må have været konstrueret, efter husene blev revet ned, da de overlejer stolpehuller, og på baggrund af dette er stendyngerne blevet tolket som del af en rituel forsegling af det nedrevne hus.⁵ En stendyng er dog blevet tolket som en grav,⁶ og her skal nævnes, at stendyngen i Vinge-husets forsænkning har en vis lighed med de stendækkede, senneolitiske grave. Der fandtes dog ingen genstande i konstruktionen, der kan underbygge, at den repræsenterer en grav.

Reparationer

Et snit gennem en af vægstolperne i den vestlige del af den nordlige ydervæg afslørede, at stolpen på et tidspunkt er blevet udskiftet (fig. 7). Flere af de omkringliggende vægstolper havde enten aflang eller otteals-lignende form i fladen, som antyder, at disse stolper også er blevet udskiftet, selvom tværsnit

gennem dem ikke kunne underbygge dette. Tre små stolpehuller, som var på linje med de mulige udskiftede vægstolper i den nordlige væg, kan måske være rester af midlertidige støttestolper sat i forbindelse med reparationsarbejde. Den aflange form på nogle af stolperne i husets sydvestlige indkørsel, at også sydveggen er blevet repareret. Ligeledes er der tegn på udskifning af to midtsuler i den østlige ende af huset. Udskifningerne viser, at huset må have stået længe nok, til at omfattende restaureringsarbejde var nødvendigt. Jordsatte træstolpers holdbarhed er et omdiskuteret emne. Nogle eksperimenter indikerer, at egetræstolper kan holde i jorden i omkring 30 år, mens andre har estimeret, at de kan holde næsten det dobbelte af dette tidsrum.⁷ Et forsigtigt bud på Vinge-huset levetid, kunne således være, at det har været beboet igennem en eller to generationer.

Fund

Størstedelen af fundene fra huset fremkom i det godt 100 kvadratmeter store, kompakte jordlag i forsænkningen (tab. 1). Hovedparten af de redskaber, der fandtes i laget, må beskrives som ad hoc-redskaber, dvs. simple redskaber, som formentlig er fremstillet i det øjeblik, der opstod et behov for f.eks. en skærende æg eller et primitivt bor, og er antagelig kasseret umiddelbart efter brug. Enkelte andre genstande er mere specialiserede:

En lille pilespid med konkav basis (fig. 8). Selvom pilespiden kun er retoucheret langs kanterne, må den kategoriseres som af Kühns type 8.⁸ Spidsen har ingen skader og kan således være tabt eller kasseret uden brug.

To kerneredskeber (fig. 9 og 10). Begge er aflange, har et tilmærkesvis trekantet tværsnit og er fremstillet af danienflint. Stykkerne har ganske små knusemærker langs kanterne og i den spidse ende, som viser, at der må være tale om en form for slagsten. Lignende redskaber kendes som løslund fra Vindege-området samt fra lokaliteterne Røjle Mose, Hemmed Plantage og Fosie IV.⁹ Stykkerne ensartede udformning og brugsspor antyder, at der er tale om et specialiseret redskab med en bestemt funktion, som det vil kræve et nærmere studie at kaste lys over.

To fragmenter af bifaciale spydspidser eller pilespidser. Den ene er et meget lille, lidskørnet fragment, mens det andet stykke er knækket i basis (fig. 11).

Bifaciale forarbejde (fig. 12). Forarbejdet består af to separate stykker, som blev fundet i det samme kvadratmeterfelt i forsænkningen. Forarbejdet er fremstillet af en karakteristisk grågrøn danienflint. Der blev fundet i alt 105

⁷ Møller 2013, 55 f.; Poulsen 2009, 160 f.;

Zimmermann 1998, tab. 2.

⁸ Kühn 1979.

⁹ Björhén & Sjöqvist 1998, Pl XVIII; Boas

1993, 128 fig 13; Jørgen & Lousen 1993, no ff.

⁴ Døllér 2002, Nielsen *in prep.*

⁵ Døllér 2002, 46; Martin, Egelund Poulsen,

Museet på Sønderborg, pers. medd., 2016.

⁶ Nielsen & Jensen 2011.